

איים בזרם : על החסמים והאתגרים בתהליך השתלבותם של גברים במרחב האקטיביסטי

פמיניסטי בישראל

מיכל זאבי* ודפנה הקר**

תקציר

מאז שהחלו פמיניסטיות להיאבק למען קידום מעמדן של נשים, לקחו חלק במאבק זה גם גברים. גם בישראל ישנה קרוב לרבע מאה פעילות של גברים פרו-פמיניסטים, אך הם ופעילותם טרם נחקרו בצורה מעמיקה. מאמר זה מבקש להתחיל ולמלא את החסר ולחשוף את החסמים והאתגרים שניצבים בפני שילוב של גברים בשדה הפמיניסטי המקומי, כפי שהם מתוארים ונתפסים על-ידי גברים שלוקחים חלק משמעותי בשדה זה. ממצאי המחקר מובילים לפיתוחה של טיפולוגיה הכוללת שלושה שלבים כרונולוגיים, שכל אחד מהם מאופיין באתגר מרכזי ובדרכים ייחודיות להתמודדות עמו: שלב טרום הכניסה לפעילות פמיניסטית המחייב פיתוחה של מודעות פמיניסטית; שלב הכניסה לשדה הפמיניסטי המחייב השתלבות במרחבים פמיניסטיים ללא כוחנות; ושלב הפעילות האינטנסיבית בשדה המחייב התמודדות עם התנגדויות מצד נערים, גברים, גורמים ממסדיים דתיים ונשים פמיניסטיות. טיפולוגיה זו מספקת הסבר למיעוט הגברים אשר עוסקים באקטיביזם פרו-פמיניסטי בישראל, להיקף פעילותם המצומצם ולחוסר הבולטות שלהם בזירות הציבוריות המרכזיות. מיפוי דרכי ההתמודדות של המרואיינים עם האתגרים הניצבים בדרכם של גברים פרו-פמיניסטים מוביל להצבעה על דרכי פעולה הכרחיות וחדשות הנדרשות לשם הרחבת מעגל התמיכה בפמיניזם בישראל והפעילות במסגרתו גם לגברים.

מבוא

שאלת שילובם של גברים במאבק הפמיניסטי היא שאלה טעונה ושנויה במחלוקת. ישנן פמיניסטיות המתנגדות לשילוב גברים במאבק בכלל, ובמסגרת ממוסדת בפרט. לשיטתן, גברים, בהיותם חלק מהקבוצה המדכאת, אינם יכולים להבין בצורה מעמיקה ואותנטית את צורכיהן של נשים, ושילובם במאבק הפמיניסטי יעוות את מטרותיו (Baily, 2015). בנוסף, נשמעת הטענה כי גברים נהנים מפריבילגיות כלכליות ושיחניות, ושילובם במאבק הפמיניסטי הממוסד יוביל להשתקת קולותיהן של הפעילות ולהשתלטות של גברים על המשאבים, הדלים ממילא, של התנועה הפמיניסטית (Ruxton & van der Gaag, 2013). בניגוד

* תלמידת תואר שלישי, בית הספר למדעי התרבות, אוניברסיטת תל-אביב, michal.zeevi@gmail.com
** פרופ' מן המניין, התוכנית ללימודי נשים ומגדר בפקולטה למדעי הרוח, והפקולטה למשפטים, אוניברסיטת תל אביב, dafna@tauex.tau.ac.il

לעמדה זו, ישנן פמיניסטיות הטוענות כי בשלה העת לשילוב משמעותי של גברים במאבק הפמיניסטי. זאת, ברמה המוסרית, שהרי גם גברים סובלים מהמערך החברתי הפטריארכלי; ברמה האסטרטגית, המחייבת לשכנע גברים שגם להם אינטרס בשינוי חברתי פמיניסטי; וברמה הטקטית, מכיוון שהמאבק יצא נשכר מעוד משאבים, ובמיוחד לאור העובדה שרוב משאבי הכוח נמצאים בידיהם של גברים (Levit, 1995).

אימוץ העמדה השוללת את שילובם של גברים במאבק הפמיניסטי מיתר את שאלות ההמשך בדבר הדרכים לעודד שילוב כזה ובדבר האתגרים שניסיונות השילוב מציבים. מאמר זה מאמץ את העמדה השנייה, ומבקש להמשיך ולברר את שאלות ההמשך הללו בהקשרן הישראלי. למרות שמוזה כרבע מאה ישנה פעילות פמיניסטית של גברים בישראל, פעילות זו ונשאה, טרם נחקרו בצורה מעמיקה. ממצאי המחקר המובאים כאן הם תחילתה של התמודדות עם הלקונה הזו. באמצעות מיפוי זהות ואופני הפעולה של גברים פרו-פמיניסטים אקטיביסטיים בישראל, וראיונות עומק עם המובילים שבהם, חושף המאמר את החסמים ואת האתגרים שניצבים בפני ניסיונות שילוב של גברים במאבק הפמיניסטי המקומי, כפי שהם מתוארים ונתפסים על-ידי גברים שבחרו להתגבר על החסמים הללו ולהתמודד עם אתגרים אלה כדי לקחת חלק משמעותי בפעילות פמיניסטית.

בחלק הבא של המאמר נציג סקירה של הידע הקיים אודות השתלבותם של גברים במאבקים פמיניסטיים במדינות אחרות. בחלק השלישי של המאמר, נציג את מערך המחקר. חלקו הרביעי והמרכזי של המאמר יוקדש לממצאי המחקר אודות החסמים והאתגרים המרכזיים שניצבים בפני גברים בתהליך כניסתם אל השדה הפמיניסטי בישראל ותוך כדי ניסיונות ההשתלבות שלהם בו. חסמים ואתגרים אלה כוללים את הקושי בפיתוח מודעות פמיניסטית בהעדר חשיפה ממסדית לתכנים רלוונטיים; את האתגר בהשתלבות לא כוחנית במרחב הפמיניסטי; ואת ההתנגדויות לנוכחות האקטיביסטית-פמיניסטית של הגברים הן מצד נערים וגברים הן מצד פעילות פמיניסטיות.

ממצאי המחקר תורמים להבנת היקפו המוגבל והספורדי של האקטיביזם הפמיניסטי של גברים בישראל ולפעילותם של הגברים שמבקשים לקחת חלק בו כ"איים בזרם", ויש בהם גם כדי להצביע על כיווני פעולה עתידיים לעיבוי אקטיביזם כזה, כפי שנציע בחלקו האחרון של המאמר.

סקירת ספרות

יחסים מגדריים פטריארכליים משוקעים עמוק במוסדות החברתיים דוגמת שוק העבודה, השדה הפוליטי, הדת הממוסדת, השדה התקשורתי ומערכת המשפט (Connell, 2003). היותם של הגברים הקבוצה הנשכרת ממצב דברים זה ותרומתם להישרדותו, פעמים רבות תוך פעולה שגרתית ולא מודעת, מעוררת את התהייה באשר ליכולתם לקחת חלק במאבק להשגת שוויון מגדרי. למעשה, ההיסטוריה של מאה וחמישים השנים האחרונות, שכוללת שינויים מרחיקי לכת פרי מאבקים פמיניסטים עיקשים, מלמדת כי, לרוב, גברים

עמידים במיוחד מפני הרעיון שעליהם להתאים את עצמם למציאות שוויונית מבחינה מגדרית (Pease, 2002), קל וחומר להפוך לפעילים חברתיים פמיניסטים.

כידוע, הפמיניזם הוא גם תנועה לשינוי חברתי וגם תאוריה חברתית והוא מכיל גישות וזרמים שונים (ברקוביץ, 2006). אולם, כל זרמי הפמיניזם מכירים באפליה ובדיכוי של נשים ובמערך יחסי הכוח המגדריים שבמסגרתם ניתנת עדיפות לגברים על-פני נשים (ינאי ואחרות, 2007). התאגדותן של נשים בתנועות פמיניסטיות לשינוי חברתי, שימשה כהצהרה סימבולית חשובה שמעידה על היכולת של נשים לקדם את המאבק על זכויותיהן מבלי להזדקק לעזרתם או להסכמתם של גברים (De-Wolf, 2015). זו אחת הסיבות לרצון של פמיניסטיות רבות לשמר את האוטונומיה הנשית הנבדלת, על-ידי קיומם של מרחבים וארגונים לנשים בלבד (Baily, 2015). במרחבים ובארגונים אלה נשים שאפו, ושואפות, לטפח תרבות פמיניסטית ואחוות נשים (sisterhood) כמהלך התנגדות אסטרטגי לאחוות הגברים שמשמרת את המבנה והתפקוד של חברה פטריארכלית (ברקוביץ, 2006).

עם זאת, כבר בתחילת דרכה במאה ה-18 כללה התנועה הפמיניסטית מיעוט של גברים פעילים (Kimmel, 1997 ; Connell, 2005). פעילותם של גברים בתנועה הפמיניסטית צברה תאוצה במהלך שנות ה-80 של המאה הקודמת, בארה"ב (Messner, 2000 ; Egeberg-Holmgren & Hearn, 2009), באוסטרליה (Robinson, 2014), ובחלק ממדינות אירופה, בפרט במדינות הנורדיות (Ruxton & van der Gaag, 2013). הפעילות בראשית אותה תקופה התאפיינה יותר בקבוצות תמיכה ובחקירה של תחושות של אשמה עצמית, ופחות באנליזה ביקורתית חברתית (Messner, 2000). בהמשך הורחבו תחומי הפעילות של גברים במסגרת התנועה הפמיניסטית אל עבר קידום שוויון מגדרי תוך התמקדות בגברים, לרבות בנושאים של מניעת אלימות של גברים כלפי נשים; אבהות; בריאות; מיניות ונטיות מיניות; וחינוך נערים וגברים (Ruxton & van der Gaag, 2013). עם זאת, גם לכל אורך התקופה הזו, פעילותם של גברים פמיניסטים הייתה זניחה ביותר יחסית לפעילותן של נשים.

נדמה כי בשנים האחרונות, ההכרה בחשיבות השתלבותם של גברים במאבק הפמיניסטי התגבשה לכלל הסכמה רחבה בשדה הפמיניסטי הבינלאומי. כך עולה, למשל מ'הצהרת בייגין', שיצאה מהכינוס העולמי הרביעי של ארגוני הנשים שהתקיים ב-1995 (Connell, 2003). סעיף 25 בהצהרה זו מדגיש כי לגברים יש תפקיד בקידום שוויון ומגדיר מפורשות את הצורך לעודד אותם לקחת חלק בפעילות להשגתו: "Encourage men to participate fully in all actions towards equality". חמש שנים לאחר מכן, בשנת 2000, קיימה העצרת הכללית של האו"ם מושב מיוחד שכותרתו "Women 2000: Gender Equality, Development and Peace for the Twenty-first Century". במסגרת מושב זה פעלה ועדת אד-הוק שהעריכה את ההתקדמות שחלה ב-12 התחומים המרכזיים לטיפול שפורטו בהצהרת בייגין (Assembly, 2000). מוועדה זו יצאה קריאה דומה באשר לחשיבות מעורבותם של גברים לקידומו של שוויון מגדרי:

"We the Governments participating in the special session of the General Assembly [...]
Emphasize that men must involve themselves and take joint responsibility with women
for the promotion of gender equality" (Assembly, 2000. pp, 4-5. במקור).

לפי Erturk (2004), עצרת זו כללה גם דיווח של ממשלות שונות באשר לפעילות שעשו להעלאת המודעות של גברים על מקומם המצוי והראוי בסדר החברתי-מגדרי. לדבריה, למרות המחויבות המוצהרת להעלאת המודעות של גברים בדרך לגיוסם למאבק למען שוויון מגדרי, ממשלות רבות ציינו כי נורמות תרבותיות וחברתיות, אמונות מסורתיות וסטריאוטיפים מגדריים ממשיכים להוות מכשול בהשגת שוויון מגדרי. יתרה מכך, חלק מהמאמצים הממשלתיים אף עוררו תגובות נגד (backlash), לרבות התגייסות של גברים לארגונים שמרניים הפועלים נגד הישגים פמיניסטיים שכבר הושגו.

חרף השינויים ברמה ההצהרתית, גם כיום תרומתם האקטיבית של גברים למאבק הפמיניסטי נותרה בשוליים. בשנת 2011 נערך באירופה אחד המחקרים המקיפים ביותר שנעשו לאיתור ולמיפוי המסגרות שבהן מעורבים גברים בקידום שוויון מגדרי (Ruxton & van der Gaag, 2012). המחקר התמקד בתקופה שבין 2007 ל-2010 ובוצע ב-27 המדינות החברות באיחוד האירופי, ולמרבית הצער ישראל לא נכללה בו. החוקרות איתרו 241 ארגונים שבמסגרתם עוסקים גברים, במישרין או בעקיפין, בנושאים שונים לקידומו של שוויון מגדרי, כמו גם 67 גברים אינדיבידואלים שפועלים לקידומו של שוויון מגדרי, וביניהם חוקרים, מאמנים, יועצים, עיתונאים ופוליטיקאים. הנושאים שבהם עוסקים הארגונים שאותרו במיפוי הם אלו: קידום שוויון מגדרי (33%);¹ מניעת אלימות כלפי נשים (16%); אבהות וטיפול (14%); בריאות (10%); הומוסקסואלים, ביסקסואלים, וטרנסג'נדרים (9%); וחינוך (9%). דרכי הפעולה שזוהו כללו קמפיינים להעלאת מודעות; תכניות אימון (Coaching); ייעוץ; חקיקה; חניכה (Mentoring); פעילות ברשת; קידום מדיניות; פרסומים שונים; מחקר; סקרים; פיתוח כלי הדרכה; והפקת אירועים (שם).

ממצאי המחקר האירופאי עולה שהמושג שוויון מגדרי איננו מובן דיו וברוב מדינות אירופה הוא עדיין נחשב רק כעניין של נשים. לפי החוקרות, כמות היוזמות שמערבות גברים בקידומו של שוויון מגדרי היא קטנה ונקודתית והדרך לשילוב גברים בפעילות כזו ארוכה. אחד הגורמים לכך הוא התחזקות המתמדת של תפיסות שמרניות ומסורתיות שחותרות לשימור דיכוטומיית התפקידים המגדריים המסורתיים (Ruxton & van der Gaag, 2013).

סקירת הידע המחקרי אודות החסמים הקיימים כיום להצטרפותם של גברים לפעילות אקטיביסטית פמיניסטית, חושפת שלושה מעגלי השפעה שלילית: במעגל החיצוני נמצאת התייחסותה של החברה למאבק הפמיניסטי, הכוללת פעמים רבות פיחות ערך של המאבק וזלזול בחשיבותו (Ruxton & van der Gaag,)

¹ בקבוצה זו כללו החוקרות ארגונים בעלי פעילות מגוונת שאיננה ממוקדת בנושא ספציפי.

(2013), וחשיפה לדימויים שליליים של גברים פמיניסטים אשר מחזקת עמדות שליליות שיש כלפי הפמיניזם ורתיעה מהצטרפות למאבק (Wiley et al, 2013); במעגל האמצעי נמצאים הגברים שמוקיעים את הפעילים, לועגים להם ומתייחסים אליהם כבוגדים (Casey, Ruxton & van der Gaag, 2013; Kimmel, 2013); ובמעגל הפנימי נמצאות חלק מהפעילות הפמיניסטיות אשר אינן מעוניינות בכניסה של גברים למרחבים הפמיניסטיים, רואות בהם איום, ומבטאות בדרכים שונות את התנגדותן להשתלבותם (Kimmel, 2013; Hebert, 2007; Fisher, 2014; De-Wolf, 2014).

במקביל לקושי של גברים התומכים בשוויון מגדרי להשתלב במאבקים פמיניסטיים, גברים רבים בוחרים להתארגן ולהיות אקטיביסטיים דווקא כחלק מהתופעה הגלובלית של תגובת הנגד לפמיניזם (Messner, 1993; Robinson, 2014). התארגנויות כאלו מבקשות לפגוע במאבק הפמיניסטי, ולהחזיר נשים למקומן "הטבעי" המוחלש. בעוד שכבר נעשה מחקר אודות המופע הישראלי של סוג התארגנות זה (Hacker, 2013; 2016), אקטיביזם פמיניסטי של גברים ישראלים נותר עד לאחרונה בגדר נעלם מחקרי, כשכלל, גברים נעדרים מהמחקר העוסק בשדה הפמיניסטי הישראלי. בין היתר, בתיעוד העדכני ביותר שעוסק באקטיביזם פמיניסטי בישראל, שכלל מאות ראיונות עם פעילות פמיניסטיות, נציגות של עמותות, אקדמאיות, גורמים מממנים, פוליטיקאיות, ועיתונאיות, כמו גם 11 קבוצות מיקוד, לא נכללו מרואיינים גברים פמיניסטים ומקומם של גברים בתנועה הפמיניסטית הישראלית מוזכר כמעט בחטף (שטריכמן, 2018).

המחקר המדווח כאן מהווה מחקר חלוצי המבקש להתחיל ולמלא את הלקונה המחקרית אודות אקטיביזם פמיניסטי של גברים בישראל. לאחר השלמתו של מחקר זה, התפרסמה עבודת הדוקטורט של אדם כהן (2018) שעוסקת "בתנועות חברתיות שבהן נעשה ניסיון יזום ומוצהר להבנות מודלים אלטרנטיביים של גבריות בישראל" (שם, עמ' א). תנועות גברים פרו-פמיניסטיות נכללו במחקר זה רק במידה וחלק מעיסוקן המוצהר הוא הניסיון להבנות מודל גבריות, ויחד איתן נכללו גם תנועות גברים שאינן מצהירות על עצמן כפמיניסטיות. זאת בשונה מהמחקר שלנו שכולל רק את מי שעוסקים בעשייה פרו-פמיניסטית על שלל הנושאים שכלולים בה.

מחקרו של כהן מתמקד בפעילותן של התנועות ובוחן את התכנים שבהם הן עוסקות; את האידאולוגיות שמעצבות את מודל הגבריות שהן מציעות; את הכוחות החברתיים והשיחים שמולם הן מנהלות משאים ומתנים; ואת האתגרים שניצבים בפניהן בניסיון להטמיע מודלים חלופיים של גבריות ישראלית חדשה. הניתוח שעשה כהן התבסס על נתונים שמקורם בראיונות, בתצפיות ובפרסומים השונים של התנועות, וגם הוא חושף את הקשיים של התנועות שחקר מלשגשג. אלא שבעוד שכהן קושר קשיים אלה למבנה העמוק של גבריות ישראלית שמעוגנת חזק בסדר חברתי פטריארכלי אשר חוסמת את האפשרות

לערער על ההון החברתי של גברים, אנו מציעות מודל שממוקד בהתפתחותו של האינדיבידואל בשדה החברתי הפמיניסטי, בחסמים ובאתגרים שניצבים בפניו ובאופני ההתמודדות שלו עימם.

מבין עושר הממצאים שעלו מהמחקר שלנו,² בחרנו להתמקד במאמר זה בחסמים ובאתגרים שקיימים בישראל בפני הגברים המעטים אשר מצטרפים לפעילות פרו-פמיניסטית, כפי שהם מבינים אותם, ובדרכים שגברים אלה מוצאים כדי להתמודד עמם. בכך, המחקר לא רק מעשיר את המעט מאד הידוע על אקטיביזם פמיניסטי של גברים בישראל, אלא גם תורם לספרות שנסקרה לעיל, המתמקדת בקשיים לשילוב גברים במרחב הפמיניסטי אך ממעטת לעסוק בדרכים להתגבר על קשיים אלה, תוך פיתוח טיפולוגיה כרונולוגית חדשנית.

מערך המחקר

כאמור, המחקר ביקש להתחקות אחר פועלם של גברים פרו-פמיניסטים אקטיביסטים בישראל, מנקודת ראותם של גברים אלה עצמם. גברים שפעילים לקידומו של שוויון מגדרי הם קבוצה קטנה הממוקמת בשוליים של המאבק הפמיניסטי, בוודאי מבחינה מספרית, והם מהווים גם קבוצת מיעוט זעירה בין כלל הגברים. מיצוב זה הופך אותם למושא מחקר מסקרן, שכן נקודות מבטם של בני קבוצה שולית וקטנה אינן דומות לנקודת המבט ההגמונית של אלו שבראש ההירארכיה החברתית, והן מאפשרות תובנות הן באשר לקבוצת המיעוט הן באשר לקבוצת הרוב (Harding, 1992). ברי שיש מקום לחקור את פעילותם של גברים בשדה הפמיניסטי גם מנקודות מבט נוספות, במיוחד אלו של הפעילות הפמיניסטיות. אך, לאור הלקונה המחקרית הקיימת, ראוי לשיטתנו להתחיל מהשחקנים הראשיים בתופעה הזניחה מספרית, אך החשובה מהותית, הזו – הלא הם הגברים הפמיניסטים-אקטיביסטים.

המחקר כלל שני שלבים עיקריים: שלב מיפוי זהותם ופעילותם של גברים בשדה הפמיניסטי בישראל, ושלב של ראיונות עומק חצי מובנים עם השחקנים הבולטים ביותר בשדה המחקר. בשלב המיפוי בוצע חריש עמוק במרחב הווירטואלי בחיפוש אחר אינדיקציות לארגונים של גברים פרו-פמיניסטים,³ או לגברים שעסקו בפעילות פרו-פמיניסטית בעבר או עוסקים בה בהווה. החיפוש החל בסריקה של למעלה מ-200 אתרים, בלוגים, קבוצות פייסבוק, ודפי פייסבוק פמיניסטיים שהיו באותה עת ב"אתר משלך".⁴ סריקה זו הובילה, בין השאר, למסמכים שונים שהפכו בעצמם למקור מידע, כדוגמת תכני כנסים פמיניסטים שדיברו בהם גברים, כתבות עיתונות שעסקו בגברים פמיניסטים, עצומות פמיניסטיות שחתמו עליהן גברים וכדומה.

² המחקר בוצע על-ידי הכותבת הראשונה, בהנחיית הכותבת השנייה, במסגרת עבודת תזה לקראת תואר שני בלימודי נשים ומגדר באוניברסיטת תל-אביב.

³ במאמר ייעשה שימוש במושג גברים פרו-פמיניסטים לאור העובדה שחלק מהמרוואיינים אינם מגדירים עצמם כפמיניסטים. מושג זה משקף את הזיקה של פעילותם לפמיניזם, שביגנה נבחרו למחקר זה.

⁴ "אתר משלך" הוא פורטל האתרים הפמיניסטיים הגדול בישראל. האתר הוקם טרם המחקר על-ידי מיכל זאבי, הכותבת הראשונה, והעבודה עליו כללה סריקה לאיתור של מרחבים פמיניסטיים ברשת וחלוקתם לקטגוריות שונות. <https://femlinks.co.il/>

מקור מידע נוסף היה פניה לפעילות/ים פמיניסטיות/ים בבקשה להפניות לגברים שהן מכירות/ים שעוסקים בפעילות פמיניסטית. כמו כן הייתה פניה נוספת למנהליות אתרים, דפים, קבוצות ויוזמות שונות שנראה היה שיש בהם מעורבות של גברים, כדי לחדד את חלקם ופועלם.

סריקה זו הניבה גם ארגונים פמיניסטים ויוזמות פמיניסטיות שגברים פעילים במסגרתם, וגם גברים שפועלים באופן עצמאי במרחבים השונים, אם בפרסום של טקסטים פמיניסטים ואם ביוזמות עצמאיות משלהם.⁵ שמות הגברים ה"עצמאיים" הוצלבו עם המילים מגדר ופמיניזם, והתבצעה בחינה נוספת ודקדקנית של דפי פייסבוק שבהם פרסמו, יוזמות שבהן לקחו חלק, ובלוגים ופרסומים שונים שלהם. מהלך זה צמצם את הרשימה לכדי שלושים גברים, חלקם פעילים בארגונים וחלקם "עצמאיים". השלב האחרון בתהליך המיפוי כלל פניה לחמישה עשר גברים מבין הרשימה שפעילותם הפרו-פמיניסטית היא הנוכחת, הבולטת, המשמעותית והעקבית ביותר בזירת האקטיביזם הפמיניסטי בישראל. מטבע הדברים, לרוב מדובר בגברים שעמדו או שעומדים בראשם של ארגונים/או כאלו שהיו מיוזמי הארגון ומקימיו. לפניה זו נענו אחד עשר שהביעו הסכמתם להתראיין,⁶ והם אלו שלקחו חלק בשלב השני של המחקר שכלל ראיונות עומק חצי מובנים. יש לציין שלמרות שכל המרואיינים נתנו הסכמתם לפרסום שמם, בחרנו שלא לחשוף את שמותיהם כאן, כדי למנוע פגיעה בפרטיות שלא לצורך.

הארגונים שבהם פעלו ופועלים המרואיינים הם אלו: 'התנועה לגבריות חדשה';⁷ 'התנועה לשוויון ושלוש בין המינים';⁸ 'תנועת נאמני תורה ועבודה';⁹ 'אסל"י-ארגון סרט לבן ישראל';¹⁰ 'מכנה משותף';¹¹ 'מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית';¹² 'מרפאת לוינסקי';¹³ 'בית הספר התורני-ניסויי הרטמן לבנים';¹⁴ 'נ.מ.ש-נוער מוביל שינוי';¹⁵ 'עתים';¹⁶ וקבוצת הפייסבוק 'גברים מדברים מגדר'.¹⁷

המרואיינים שלקחו חלק במחקר זה מגוונים מבחינה גילאית, משך הזמן שהם פעילים, המסגרות שבהן הם פעילים, תחומי העניין והעשייה הפמיניסטית שלהם, מוצאם העדתי ומקום מגוריהם. שלושה מהם הם גברים דתיים שפעילותם מכוונת בעיקרה לקהל דתי. הם גם משכילים באופן חריג: כל המרואיינים בעלי

⁵ יצוין שכחלק מתייחוס שדה המחקר החלטנו שלא לכלול במיפוי את הארגונים שמאבקם ממוקד בקהילה הלהט"בית, על אף שאנו רואות בהם חלק בלתי נפרד מהמאבק הפמיניסטי.

⁶ שלושה לא השיבו לפניה כלל, ואחד הביע רצון להתראיין אולם השיב רק לאחר שהסתיימו הראיונות.

⁷ מידע על 'התנועה לגבריות חדשה' באתר דיאלוג - <https://bit.ly/2Z83bJK> (אוחזר ב-9.7.2017).

⁸ חזון התנועה פורסם בהזמנה לכנס של התנועה - http://img2.tapuz.co.il/forums/1_90968916.pdf (אוחזר ב-14.4.2019).

⁹ אתר התנועה - <https://toravoda.org.il/> (אוחזר ב-21.7.2019).

¹⁰ דף הפייסבוק של הארגון - <https://www.facebook.com/whiteribbonisrael/> (אוחזר ב-21.7.2019).

¹¹ אתר העמותה - <https://www.common-ground.org.il/> (אוחזר ב-21.7.2019).

¹² אתר מרכזי הסיוע - <https://www.1202.org.il/> (אוחזר ב-21.7.2019).

¹³ אתר המרפאה הניידת - <https://help-tlv.co.il/> (אוחזר ב-21.7.2019).

¹⁴ תכנית הלימודים באתר בית-הספר - <https://tinyurl.com/y65voxrs> (אוחזר ב-21.7.2019).

¹⁵ התכנית במגזין שדולת הנשים - <https://www.israelgives.org/GetUpdateData.ashx?file=updateattachment&id=404> (אוחזר ב-21.7.2019).

¹⁶ אתר הארגון - <https://www.itim.org.il/> (אוחזר ב-21.7.2019).

¹⁷ קישור לקבוצת הפייסבוק - <https://www.facebook.com/groups/621187221272474/> (אוחזר ב-21.7.2019).

תואר אקדמי, כאשר חמישה מהם בעלי תואר שני (שניים מתוכם היו דוקטורנטים בזמן הריאיון) וארבעה בעלי תואר דוקטור.

הראיונות נמשכו בין שעה וחצי לשעתיים והתקיימו במיקום ובמועד שנבחרו על-ידי המרואיינים. הראיונות הוקלטו ותומללו, ונותחו בהתאם למתודת התיאוריה המעוגנת בשדה (שלסקי, ואלפרט, 2007). במאמר זה בחרנו להבליט, משלל הממצאים,¹⁸ ציר כרונולוגי שעלה מהניתוח, ושכולל שלושה שלבים קריטיים בתהליך השתלבותם של גברים בפעילות אקטיביסטית פרו-פמיניסטית. כל שלב בתהליך זה אופיין באתגר מרכזי ובדרכי התמודדות ייחודיות עמו, כפי שיוצג להלן בפרק הממצאים, מיד לאחר הצגה כללית של התופעה הנחקרת.

ממצאים

”יכול להיות שאנחנו גם קצת אוונגרדיים”

הכניסה המשמעותית של גברים לפעילות לקידומו של שוויון מגדרי בישראל הייתה בשנות התשעים של המאה העשרים, עם הקמתה בשנת 1993 של תנועת 'גברים נגד אלימות כלפי נשים', ששינתה את שמה בהמשך ליתנועה לגבריות חדשה. תנועה זו הוקמה על-ידי חן נרדי (עוד בטרם השלים את עבודת הדוקטורט שלו בעבודה סוציאלית), ביוזמתה ובעידודה של רונית לב-ארי, מנהלת המחלקה למניעת אלימות במשפחה בנעמת דאז. ממצאי המחקר עולה שנושא האלימות נגד נשים ממשיך להיות נושא מוביל בפעילות של גברים פרו-פמיניסטיים בישראל. אל נושא זה הצטרפו נושאים נוספים, בדגש על קידום מיניות בריאה וחינוך לגבריות אחרת. פעילותם של גברים דתיים כוללת בצורה מובחנת גם פעילות לקידומו של נשים לתפקידי הובלה והנהגה רוחנית, את שילובן של נשים במרחבים ובפעילויות שמהם הן מודרות (כדוגמת לימוד תורה), והשמעת קול פמיניסטי במרחבים שהם על טהרת הגברים.

דרכי הפעולה שבהן נוקטים הגברים שרואיינו הן מגוונות וכוללות: העברת הרצאות לקהל מעורב וסדנאות לקהל של גברים או נערים; השתתפות בעצרות ובהפגנות שיוזמות פמיניסטיות, לצד ייזום וארגון הפגנות ועצרות; שותפות בקואליציות עם ארגוני נשים; כתיבה אקדמית; קידום הצעות חוק; כתיבה שאיננה אקדמית בבלוגים, ברשתות חברתיות, בעיתונות עצמאית, בעיתונות ממוסדת ובאתרים שונים; ולעיתים רחוקות גם השתתפות בראיונות ברדיו ובטלוויזיה.

חלק מפעילותם של המרואיינים נעשה בהתנדבות וחלק בתשלום, בין אם כמקור פרנסה מרכזי ובין אם כפעילות נוספת, לצד עבודתם העיקרית. עיקר הפעילות של המרואיינים נעשה כחלק מתנועות חברתיות, אך חלקם פועלים גם באופן עצמאי.

¹⁸ לממצאים נוספים שעלו מהמחקר, ראו (זאבי, 2018).

ממצא מרכזי שעלה משני שלבי המחקר הוא שאקטיביזם פמיניסטי של גברים בישראל מהווה, נכון להיום, תופעה חברתית כמעט זניחה, הן מספרית הן בנוכחות שלה בשיח הישראלי התקשורתי והפוליטי. כך, משתתפי המחקר דיווחו על כך שהם אינם מצליחים לגייס משאבים משמעותיים, אינם מצליחים להתארגן בקבוצות גדולות ואינם מפיקים אירועים בהיקפים גדולים, ובמילותיו של אחד מהמרואיינים: אנחנו גם גברים שלא מצליחים להרים תנועות גדולות ו... (מחליש את הקול) [זה] לא מצליח לנו. אנחנו לא טובים בזה [...] יכול להיות שאנחנו גם קצת אוונגרדיים, אולי מקדימים את זמננו.

שני מרואיינים בלבד הזכירו מפורשות שהם מופיעים בתקשורת, אולם מהמיפוי עלה שאין נוכחות בולטת ועקבית של גברים פרו-פמיניסטים בתקשורת המיינסטרים, וכי פרסומיהם של המרואיינים מופיעים בעיקר ברשתות החברתיות ובבלוגים. בנוסף, למעט אזכור של שתי פעילויות לקידום הצעת חוק, ושני מרואיינים שצינו שהיו בדיוני ועדות בכנסת, לא הזכירו המרואיינים פעילות עקבית, מתמשכת ומשמעותית בכנסת. חשיפה דלה זו לשיח הציבורי והפוליטי בולטת לנוכח העובדה שארגוני "זכויות הגבר" האנטי-פמיניסטים משיגים חשיפה משמעותית בתקשורת המרכזית ולוקחים בעקביות חלק בפעילות פוליטית וחקיקתית בכנסת (Hacker, 2013).

יתרה מכך, מחקר זה חושף שמספר מועט של ארגונים פמיניסטים כוללים בתוכם גברים, והרבה מהגברים הפעילים, פועלים באופן עצמאי וללא שיתופי פעולה משמעותיים עם גברים אחרים שפעילים בתחומים דומים. במילים אחרות, המעורבות של גברים בפעילות פמיניסטית קיימת ומגוונת, אך היא עדיין איננה ממוסדת, ותלויה בפעילותם של מספר גברים בודדים. גברים אלו אינם מהווים, כשלעצמם, קבוצה במובנה הסוציולוגי – אין כמעט פעילות משותפת, אין תמיכה הדדית והעברת ידע, אין "פרוטוקול" של דרכי פעולה וכדומה – כך שניתן לתאר אותם כ"איים פעילים" אך בודדים, שאינם מתגבשים לכלל קבוצה ובוודאי שלא לכלל תנועה (ומכאן שמו של המאמר). מאחר והיקף הפעילות והפעילים לא גדול, לא יציב ולא עקבי, ניתן להגדיר פעילות זו כפעילות ראשונית וצעירה מ"גילה הכרונולוגי".

בהצגת הממצאים הבאים, אנו מבקשות לספק הסבר למיעוט הפעילים ולהיקף הפעילות המצומצם ולאופייה הספורדי, על-ידי הצבעה על שלושה אתגרים שניצבים בפני הפעילים, כפי שעלו מהראיונות עמם, ועל דרכי ההתמודדות עם אתגרים אלה. שלושת האתגרים נמצאים בהלימה לשלושה שלבים של התפתחות של האינדיבידואל כאקטיביסט פרו-פמיניסט: שלב טרום הכניסה לשדה האקטיביסטי; שלב הכניסה לשדה האקטיביסטי; ושלב הפעילות האינטנסיבית בו. האתגר הראשון, המאפיין את השלב הראשון, הוא פיתוח תודעה פמיניסטית שמחייב הקשבה כנה לחוויות החיים של נשים ופתיחות של גברים לרעיונות ולתכנים פמיניסטיים; האתגר השני, המאפיין את השלב השני, הוא השתלבות בשדה האקטיביסטי ללא כוונות,

המחייבת את הפעילים לסגל ולהסתגל לנורמות חדשות של דיבור ושל התנהגות; והאתגר השלישי, המאפיין את השלב השלישי, הן ההתנגדויות השונות שעולות במסגרת הפעילות הפמיניסטית של גברים, שמחייבות אותם לפתח דרכי התמודדות מגוונות ומותאמות שיאפשרו להם להתמיד בפעילות לאורך זמן. יודגש כי ישנה "זליגה" בין השלבים כך שרכישת הידע איננה מסתיימת בשלב הכניסה למרחב האקטיביסטי פמיניסטי והתנגדויות קיימות גם בשלב טרום הכניסה למרחב, אך טבלה מס' 1 מסכמת את האלמנטים הדומיננטיים בכל שלב.

טבלה 1 – שלבי השתלבות, אתגרים מרכזיים ודרכי התמודדות

שלב	אתגר מרכזי	דרך התמודדות
I	פיתוח תודעה פמיניסטית	הקשבה לקולות של נשים; רכישת ידע
II	השתלבות ללא כוחנות	רה-סוציאליזציה
III	התנגדויות מצד נערים וגברים	פיתוח חסינות; נסיגה
	התנגדויות ממוסדות במגזר הדתי	הסתכנות
	התנגדויות מצד פמיניסטיות	נסיגה; פעילות משותפת עם פמיניסטיות תומכות

המבטים האינדיבידואלים שסיפקו המרואיינים, שיוצגו להלן, יכולים לשפוך אור גם על האתגרים ועל המענים הקולקטיביים, כפי שיידון בחלקו האחרון של המאמר.

אתגר ראשון – פיתוח תודעה פמיניסטית

"גברים פשוט לא מבינים את העולם שנשים חיות בו"

ניתוח הראיונות חשף ארבעה מרכיבים שעומדים בבסיס פיתוחה של תודעה פמיניסטית של גברים: (1) משפחת המוצא; (2) חוויה אישית של אי ההתאמה למודל הגבריות הרווח; (3) חשיפה והקשבה לנקודות מבטן של נשים על העולם; (4) מקורות השראה כתובים. מרכיב שבלט בהעדרו בפיתוחה של מודעות פמיניסטית של המרואיינים היה בית הספר, ומהראיונות ניתן להסיק כי מערכת החינוך לא סיפקה לאף אחד מהם כלים לחשיבה ביקורתית בנושאי מגדר או חשיפה לתיאוריות פמיניסטיות.

ביחס למרכיב הראשון, משפחת המוצא משפיעה על התפתחותה של תודעה פמיניסטית הן כאשר היא מקור של חשיפה לערכים פמיניסטים שלאורם התנהל בית ההורים הן כמקור להתנגדות של מי שגדלו ב"בית שוביניסטי מצוי", כפי שהגדיר זאת אחד המרואיינים. ארבעה מרואיינים ציינו שגדלו בבית פמיניסטי. לעומתם, שניים סיפרו על בית שהייתה בו אלימות. המרכיב השני, של חוויה אישית של אי ההתאמה למודל

הגבריות הרווח, בלט בעיקר בקשר לשירות הצבאי: "הצבא זה כוח ואני לא מתחבר לכוחניות"; "הסביבות הכי שוביניסטיות שהסתובבתי בהן [...] זה היה בצבא"; "אז הלכתי ככה כמו אידיוט [לצבא]. זה לא עניין אותי בכלל. סבלתי נורא". שלושה מהמרואיינים קשרו באופן ברור בין חווית אי ההתאמה שלהם למודל הגבריות ההגמוני לבין המודעות הפמיניסטית שפיתחו: אחד מהם ציין ש"יכול להיות שגם בהיסטוריה האיטית שלי החיבור שלי [לפמיניזם] [...] זה כמישהו שסבל כנער או כגבר מהדרישות שציפו ממני"; ואחר קשר את תמיכתו בפמיניזם לעובדה ש"מעולם לא התחברתי לשיח גברי ולגבריות מצ'ואיטית" וש"אף פעם לא הייתי גבר גבר", כמו גם ל"בוז שאני רוכש לכל הפרקטיקות והמניירות הגבריות". מרואיין שלישי קשר את תחילת פעילותו לחוויה אישית זו כאשר זיהה את עצמו כמי ש"לא מרגיש הרבה ביטחון בשדה של הגבריות המסורתית".

בהינתן שרוב המשפחות בישראל אינן מיישמות מודל של שוויון מגדרי (קפלן וכרכבי-סבאח, 2017), בהעדר חשיפה לתכנים פמיניסטים בבתי הספר (ראו גם, לוטן, 2005; פרוטוקול הוועדה לקידום מעמד האישה ולשוויון מגדרי, 2016), ובהינתן חובת הגיוס לצה"ל על הסוציאליזציה לגבריות הגמונית הטמונה בו (ששון-לוי, 2006), הופך המרכיב השלישי, של חשיפה והקשבה לנקודות המבט של נשים על העולם, לקריטי בפיתוח תודעה פמיניסטית של גברים. אכן, מסיפורי המרואיינים עולה שכל אחד מהם נחשף בהקשרים שונים במהלך חייו לאופני המבט של נשים על העולם, לחוויות שלהן ולפרשנות שלהן על אירועים בחיי היום יום, באופן שטלטל ועיצב את תודעתם. במיוחד, ההבנה אודות המציאות האלימה שבה מתנהלות נשים הפגיעה מאד את המרואיינים כאשר נחשפו אליה דרך נשים שקרובות אליהם, כמו גם דרך דיווחים של נשים ברשת האינטרנט, ותרמה לגיבוש תפיסת עולמם הפמיניסטית. וכך תיארו זאת שניים מהמרואיינים:

- "כש[נפתח] הדף של 'אחת מתוך אחת'¹⁹ [...] זה היה מבחינתי באמת אגרוף בבטן [...] פשוט ישבתי עם דמעות מול המחשב ואמרתי 'אין, לא יכול להיות שהעולם ככה, שזה מה שקורה בעולם ואנחנו כגברים שותקים' [...] כאילו, ראבאק, נשים חיות בעולם כזה".

- "כשהייתי בצבא, הכרתי במקרה כמה נפגעות של תקיפה מינית [...] ידידות קרובות שגם סיפרו לי על התקיפה שהן חוו. לא ידעתי על הדבר הזה כלום [...] לא חושב שאי פעם תהיתי ביני לבין עצמי על המילה אונס או על המשמעות שלה".

לגבי המרכיב הרביעי המוזכר לעיל, בנייתו של הנחת התשתית לפעילותם הפרו-פמיניסטית של המרואיינים, בלטו גם אזכורים של חוקרות מהאקדמיה שעוררו בהם השראה, עודדו אותם להיפתח לרעיונות פמיניסטים, דחפו אותם לפעול ואף ליוו ופעלו עמם במשותף לאורך שנות פעילותם. שלושה מרואיינים נחשפו לידע מגדרי ופמיניסטי באופן פורמלי באקדמיה, אולם דבר זה התרחש בעקבות בחירה

¹⁹ דף פייסבוק שהוקם על-ידי הפעילות הפמיניסטיות שלומית הברון וגל שרגיל, שבו מתועדות עדויות של נשים על אלימות מינית שחוו.

מקריית בקורס שנשמע להם מעניין, ולא כחלק מבחירה מודעת בלימודי מגדר. אחד המרואיינים השתתף בקורס של פרופ' איילה מלאך-פיינס ז"ל,²⁰ שלדבריו עסק ב"הבדלי המגדר, הדמיון והשוני". הנתונים שהוצגו בקורס גרמו לו להבין עד כמה ההתנהגויות שלו דומות למיליוני גברים בכל העולם ועד כמה "רוב החלטותיו בתחומים רבים הן תוצר של שטיפת מוח מגדרית אחת גדולה", כדבריו. גם סיפוריהם של שני מרואיינים אחרים מעידים כיצד בחירה, כאמור כמעט מקרית, בקורס שמעבירה מרצה פמיניסטית ושעוסק במגדר יכולה לעורר חשיבה ביקורתית על מגדר ולשמש כאחד מהנדבכים של פיתוח תודעה פמיניסטית. אחד מהם ייחס במישרין את פיתוח המודעות הפמיניסטית שלו ללימודיו לתואר ראשון בפסיכולוגיה וניהול. לדבריו, אחרי שעשה קורס שלא קשור למגדר אצל פרופ' דפנה יואל שמאד נהנה ממנו, החליט להירשם לקורס אחר שלה העוסק בתפיסה הפסיכולוגית המקובלת לגבי התפתחות של זהות מגדרית ומיניות מנקודת מבט ביקורתית פמיניסטית וקווירית.²¹ הוא מסכם את החוויה כך: "בואי נגיד יש שני קורסים אני חושב בכל התואר שהיו הכי משמעותיים בשבילי וזה אחד מהם". גם בחירתו של מרואיין אחר להשתתף בקורס של ד"ר רוני הלפרן, העוסק בניתוח פמיניסטי של אגדות ילדים,²² הביאה אותו "להתאהב במגדר" והוא הגדיר מפגש זה עם הלפרן כ"ממש pivotal". [מפגש] מאד משמעותי".

לסיכום, המרואיינים מצביעים על הקשבה כנה לחוויות החיים של נשים מבלי להתעלם או לבטל אותן ועל חשיפה לידע אקדמי פמיניסטי – כמענים קריטיים לאתגר של פיתוחה של תודעה פמיניסטית בקרב גברים, המהווה תנאי בלתי אבן לכניסתם למרחב הפמיניסטי-אקטיביסטי. בהיעדרה של חשיפה ממוסדת לידע פמיניסטי, או סוציאליזציה בתא משפחתי פמיניסטי, הופך תהליך גיבוש התודעה הפמיניסטית של גברים לתהליך כמעט אקראי, התלוי בחוויה אישית של זרות במרחבים גבריים, ובמפגש עם מכרה שתסכים לשתף בחוויות חייה הממוגדרות, או עם חוקרת פמיניסטית שתספק אופני מבט חדשים, ובעיקר בנכונות של הגבר להקשיב לנשים אלו וללמוד מהן. במילים אחרות, העובדה שראיית העולם הדומיננטית היא גברית (Ratloff, 2006), יוצרת קושי לגברים להבין את חוויותיהן הממוגדרות של נשים ולפתח תודעה פמיניסטית (Connell, 2005). גברים בודדים מוצאים את הדרך, באופן עצמאי, ללמוד על חוויות של נשים בהקשרו של הדיכוי הפטריארכלי, ובכך פותחים לעצמם פתח לשינוי תודעה שיכול להוביל לאקטיביזם פמיניסטי.

אתגר שני – השתלבות בפעילות פמיניסטית ללא כוחנות

"למדתי שיש לזה ערך של להקשיב לאחרים וללמוד ולא רק להגיד מה שאתה רוצה"

²⁰ קישור לפרטי הקורס "פסיכולוגיה של המינים": <https://www.openu.ac.il/courses/10293.htm> (אוחזר ב-7.2019.8).

²¹ קישור לפרטי הקורס "ורוד זה צבע של בנות":

<http://www2.tau.ac.il/yedion/syllabus.asp?year=2015&course=1071232801> (אוחזר ב-12.12.2016).

²² קישור לפרטי הקורס "כמו באגדות: דברים שולט דיסני לא ספר לנו":

<https://www30.tau.ac.il/yedion/syllabus.asp?course=0608410301&year=2016> (אוחזר ב-17.7.2017).

המציאות הפטריארכלית מובילה לתחושת עליונות של גברים, וזו, בתורה, מובילה אותם לנסות ולשלוט בדיון עם נשים ולהיות הגורמים הדומיננטיים בו (Schacht & Ewing, 1997). כידוע, מחקרים רבים מראים כי גברים נוטים להשתלט על המרחב השיחני במסגרת קבוצות מעורבות מגדרית, לרבות כאשר מספרם קטן מאד בהשוואה למספר הנשים בקבוצה (ראו למשל: Egeberg-Holmgren & Hearn, 2009; Crowe, 2011; Ruxton & van der Gaag, 2013; Bojin, 2013). אי לכך, על-מנת להשתלב בקבוצות פמיניסטיות חייבים גברים לתרגל וללמוד כיצד להקשיב, לא להפריע ולא להשתלט על המרחב, תוך יישום חלוקה אחרת של כוח מזו שהם מורגלים בה (Bojin, 2013). דבר זה איננו מובן מאליו במציאות שבה חשים חלק מהגברים איום כאשר הם נחשפים לנשים הקוראות תיגר על כוחם ועל עליונותם (Messner, 1993), שכן עבור גברים רבים, ההגדרה של להיות גבר קשורה לבעלות על הכוח ולשימוש בו (Kahn, 1984). החשש של חלק מהגברים לאבד מכוחם כמו גם החששות שלא יידעו כיצד להגיב או שיחושו אשמים או מבווישים במרחב פמיניסטי, תורמים לרתיעה של גברים ממעורבות במאבק הפמיניסטי (DeKeseredy, Schwartz, & Alvi, 2000). כל אלו נמצאים בבסיסו של האתגר השני שמונח לפתחם של גברים שפיתחו תודעה פמיניסטית בשלב הראשון, ומבקשים כעת להשתלב בפעילות במרחב הפמיניסטי. עליהם לנסות ולהשתלב במרחב זה ללא כוחנות וללא שתלטנות, דברים שלא יתקבלו בהבנה או בסלחנות על-ידי הפעילות הפמיניסטיות.²³ אתגר זה מחייב אותם לסגל ולהסתגל לנורמות חדשות של דיבור ושל התנהגות.

כניסתם של המרואיינים למרחבים הפמיניסטים חשפה אותם לאוסף של חוויות רגשיות ובתוכן תדהמה, כעס, עצב, תסכול וצחוק. יכולתם הרפלקסיבית ללמוד "שפה חדשה", לשנות התנהגות, ללמוד לשתוק כאשר נשים מדברות ולשמור על ענווה ביחס לידע שיש להם, היא שאפשרה להם לבצע את המעבר מהיותם גברים בעלי מודעות פמיניסטית להיותם גברים פעילים במרחב הפמיניסטי. כך, למשל, מתאר זאת אחד המרואיינים:

זה משהו שאני לימדתי את עצמי, ו[זה] אחד הדברים שהכי הרווחתי, דרך אגב, מהעיסוק שלי בקידום שוויון מגדרי. קודם כל, לפני שאני פותח את הפה, לספור עד עשר, כי אני תמיד הייתי זה שקופץ ראשון שזה כמובן תכונה שהיא מאד מאד גברית, מאד מאד משתלטת על השיח. אז אמרתי 'אוקיי, אני אספור עד עשר ואני אתן לאחרים לדבר לפני גם אם יש לי משהו נורא חכם להגיד', ולמדתי שיש לזה ערך של להקשיב לאחרים וללמוד ולא רק להגיד את מה שאתה רוצה.

²³ את עצם קיומם של כללי התנהגות ודיבור במרחב הפמיניסטי ניתן לראות, בין היתר, בתקנוני קבוצות הפייסבוק הפמיניסטיות. למשל, בקבוצת שיח פמיניסטי, אחד מכללי השיח הוא "הקבוצה היא מרחב בטוח שבו נשמרים כללי שיח לא פוגעניים כלפי אוכלוסיות מוחלשות ורגישות לדיכויים" – אוחר ב-7.19.7 מתקנון קבוצת "שיח פמיניסטי" – <https://www.facebook.com/groups/371276586316942/about/>.

בדומה לנשים פמיניסטיות, כך גם אצל גברים, תהליך הלימוד נמשך לאורך כל שנות פעילותם, דבר שעולה מאמירות כמו: "זה לוקח זמן לאמן את האינסטינקטים"; ו"זה לוקח זמן, בתהליך [...] בהתנסות האקטיביסטית, עד שאתה מרחיב את הגבולות [...] זה תהליך של התחזקות. תהליך פנימי שאתה צריך לחזק את עצמך במקומות האלה".

מסיפוריהם של המרואיינים ניתן היה ללמוד כיצד אותם כללי התנהגות חידדו עבורם את זהותם כגברים ואת ההשלכות שיש לכך ככלל ובשדה הפעילות בפרט. כללים אלו חייבו אותם לבחון את גבריותם הן כזהות הן כפרקטיקה שמייצרות ומשמרות אי שוויון מגדרי, ומודעות זו עלתה בהקשרים שונים: "צריך לזכור שגם אם אני לא רוצה אז קוראים אותי כגבר"; "אני חייב לחשוב, להיות מודע [למה שאני אומר] כי זה משהו [...] [ש]לקח לי זמן ללמוד את זה שכשאני אומר, מציע משהו, אני מציע אותו כגבר"; "הרי אני גדלתי כגבר [...] וברור שזה עדיין משפיע עלי, אני לא נקי משוביניזם או מרבידים של מיזוגיניה בכל מיני הקשרים, אבל אני משתדל להיות כמה שיותר מודע וכמה שיותר לפעול [בשיח הפמיניסטי] מתוך המודעות".

לסיכום, המרואיינים במחקר זה הבינו שהשתלבותם בשדה האקטיביזם הפמיניסטי מחייב אותם לתרגל השתלבות פמיניסטית במרחב הפמיניסטי ולעבור, למעשה, תהליך של רה-סוציאליזציה – מהסוציאליזציה הגברית שרכשו בטרם פיתחו מודעות פמיניסטית, ושכללה כוחנות ושתלטנות שיחניות, לסוציאליזציה פמיניסטית שמחייבת הקשבה עמוקה שמשהה הנחות מוקדמות ושיפוטיות, שתיקה ומתן מקום לאחרות (Gilligan & Eddy, 2017). לתובנה זו הגיעו המרואיינים דרך קשרי היום-יום שלהם עם נשים פמיניסטיות, מהנוכחות שלהם בקבוצות פמיניסטיות ברשת החברתית, ובמפגשי פנים אל פנים עם פעילות פמיניסטיות. בשני אלו האחרונים הובהרו להם במישרין ובעקיפין כללי ההתנהגות והדיבור שמצופים מהם. כללים אלו והתרגול שלהם הפכו לחלק בלתי נפרד משלב הכניסה למרחב הפמיניסטי אקטיביסטי.

אתגר שלישי – התנגדויות מבית ומחוץ

כאמור בסקירת הספרות, גברים המצטרפים לפעילות אקטיביסטית פמיניסטית נחשפים תדיר להתנגדות וללעג מגורמים שונים. עם זאת, ובה בעת, ישנם מחקרים המלמדים שגברים אלו זוכים גם להערכה ולפרגון, לרבות בהשוואה לפעילות פמיניסטיות. כך, מחקרים אמפיריים בארצות הברית חשפו פרקטיקות מגוונות של מתן הערכה והעדפה לגברים פעילים כדוגמת מתן עדיפות גבוהה לדבריהם על פני נשים, חשיפה תקשורתית גבוהה יותר, שכר גבוה יותר במסגרת ארגונים פמיניסטיים ועוד. על בסיס תצפיות וראיונות שנכללו במחקרים אלה, נחשפה גם עובדת קיומם של מקרים שבהם זוכים אותם גברים ל"הערכת יתר" מוגזמת ביחס לפועלם, בפרט מצדן של נשים, כולל נשים פמיניסטיות. הערכת יתר זו מקבלת ביטוי בתשבחות שניתנות לגברים סמוך לכניסתם לפעילות, ובמקרים מסוימים אפילו על סמך התבטאות פומבית

אחת בלבד, כמו גם בתשבחות מופרזות ביחס להיקף פעילותם (ראו למשל: Bridges, 2010; Flood, 2017; Linder & Johnson, 2015; Messner, Greenberg & Peretz, 2015).

בראיונות שנערכו במסגרת המחקר המדווח כאן ציינו חלק מהמרואיינים את הפרגון שהם מקבלים מנשים ככלל וגם מנשים פמיניסטיות, אך לא ניתנו דוגמאות שיכולות להתפרש כהערכת יתר מוגזמת, וככלל היבט זה לא תפס נפח משמעותי בדבריהם. לעומת זאת, בלט בסיפוריהם של המרואיינים אזכור תדיר של תגובות שליליות, שהיוו התנגדות לפועלם הפמיניסטי ויצרו עבורם אתגר וקושי. כך, ספירת האזכורים שביטאו איזו שהיא תגובה, שלילית או חיובית, שהופנתה כלפי מי מהמרואיינים הראתה שכמות התגובות השליליות שהזכירו הייתה גדולה פי שלוש מאשר אלו החיוביות. כמו כן, השוואת "סוג" הביטויים ועוצמתם הראתה שביטויי ההתנגדות לא רק רבים יותר מביטויי התמיכה והפרגון, אלא גם תוארו על-ידי המרואיינים בצורה עוצמתית יותר. התגובות השליליות כלפי פעילות פרו-פמיניסטית של גברים הן האתגר השלישי והאחרון שיוצג כאן, והוא יחולק לתיאור ההתנגדויות משלושה קהלים שונים, תוך התייחסות לדרכי ההתמודדות עמן.

"מתווכחים איתי נורא, נורא, נורא": תגובות של נערים וגברים

כל המרואיינים לקחו ולקחים חלק בפעילויות עם נערים וגברים שבמסגרתן הם מרצים או משוחחים עמם על "גבריות אחרת", על סטריאוטיפים של גברים וגבריות, על אלימות מינית ועל התנהגות מינית בטוחה. את תגובותיהם של הנערים תיארו המרואיינים בראש ובראשונה כתגובות של רעש והשתוללות. אחד סיפר ש"הכיתה תמיד רועשת ובבלגן" ואחר המחיש את רמת הבלגן כשסיפר:

היו מקומות שזה מאד מאתגר עבורם הקשבה למישהו שבא לדבר איתם על גבריות. כל השיעור, בלי הגזמה, זרקו כיסאות אחד על השני, רק כדי להראות לי איזה גברים הם (מנפח את החזה ומגביר את הקול) 'מי פה לא גבר?!

מרואיין אחר תיאר את החרדות של קבוצת נערים שאותה הנחה במשך שנה ובתוך כך גם ציין את הקושי שלו עצמו להתמודד עם קבוצה זו:

הקבוצה הייתה... היה מאד קשה. היה לא פשוט. קשה. זה נערים, הם לא ידעו מאיפה זה נפל עליהם [...] החרדה שם מטורפת גם מבחינת הגבריות וגם ההומופוביה.

אכן, תגובות הנערים בסדנאות מלמדות על הצורך שלהם לסמן את גבולות הגבריות המוכרת להם ולשמר את עצמם בתוך גבולות אלו. בין היתר, הם מטילים ספק בגבריות של הגברים הפרו-פמיניסטים שהם פוגשים כמנחים, כפי שאחד מהמרואיינים העיד:

שאלה שהתלמידים הרבה פעמים שואלים זה 'האם אתה הומו?' שמה שעומד מאחורי זה שאם אתה הומו אז מלכתחילה אתה לא מודל לגבריות שרלבנטי אלי.

כמו הנערים, כך גם הגברים שנחשפים לפעילות של המרואיינים מגיבים בהתנגדות. אחד המרואיינים ציין שבהרצאות שהוא מעביר "הגברים נראים אחוזי אימה", ואחר תיאר את ההתנגדויות מצד גברים כהתקפה כשאמר: "גברים בדרך כלל, אם הם לא minded לעניין [...] הם תוקפים אותך". כאשר הזכירו המרואיינים תגובות של גברים, בלט השימוש שהם עשו בביטויים חזקים, כמו למשל: "דברים שאמרתי עוררו התנגדות עזה מאד". כמו כן נעשה שימוש בהכפלה של מילים לצורך הדגשת עוצמת ההתנגדות שעליה סיפרו, כמו למשל: "תמיד יש כמה גברים שמתווכחים איתי נורא, נורא, נורא"; ו-"בטח. יש המון ריקושטים. המון, המון המון".

גם קללות מצד גברים הופנו כלפי המרואיינים, בעיקר במרחב הווירטואלי, ואלו כללו, למשל: "דברי נאצה כמו man-gina²⁴ וגם feminist mafia ופמינאצי וכל מיני עלבונות כמו נמושה, לא גבר, קוקסינל, נקבה". במקרה אחר סיפר אחד המרואיינים על כך ש"חטפתי מגברים שאני לא מספיק גבר". בנוסף, סיפר אותו מרואיין על אלימות מילולית שהופנתה אליו ואל חבריו במסגרת פורום שפתחו ברשת "כדי לשוחח על עניינים של גברים", כהגדרתו:

[כתבו בפורום] שאנחנו לא גברים, ואנחנו סתם הומואים [...] וקללות ואלימות ועניינים [...]

והיו שם כמה גברים שהתנהגו מאד בגסות ובתוקפנות [...] הפורום הזה נסגר אחרי כמעט

חצי שנה כי חטפנו שם התקפות נוראיות ואלימות מגברים אחרים.

מסגירתו של הפורום ניתן ללמוד כי על-מנת להצליח ולהתמודד לאורך שנים עם התנגדות מצד נערים וגברים, על הגברים הפרו-פמיניסטים הפעילים לפתח חסינות. דוגמה לאופן שבו ניתן לפתח חסינות כזו ניתן לראות בדבריהם של שני מרואיינים שרואים בהתנגדויות הזדמנות לדיאלוג ולחידוד המסרים: "בשבילי, כשגבר אומר לי 'אני לא מסכים [איתך]' זה אומר 'הקשבתי לך ואני לא מסכים'. אז אין לי בעיה. זה בסדר. זה דברים שחודרים לאט לאט, זה עדיף מזה שהוא אדיש"; "[בסדנאות] יהיו התנגדויות, יהיה קושי, וזה הזדמנות. כל התנגדות זה הזדמנות לדיאלוג."

"לא היו התקפות פיזיות, אבל אפשר לומר שהיו חרמות מסוימות פה ושם":

התנגדות במגזר הדתי

התנגדות מסוג אחר, ממוסדת יותר, מובעת כלפי פעילותם של הגברים הדתיים מקרב המרואיינים, מצד מי שאינם שבעי רצון מהיוזמות השונות שלהם. כך, למשל, מתאר אחר המרואיינים כיצד יוזמה של הקמת בית מדרש מעורב מגדרית "גררה כתבות סוערות [...] וויכוח סוער בתוך המגזר הדתי על השאלה של נשים וגברים בתוך הסיפור הזה של תלמוד תורה". במסגרת יוזמה אחרת של התנועה שבראשה עמד אותו מרואיין,

²⁴ מבוטא כמו vagina.

הוכנסו לכתב העת של התנועה "נושאים שלא מדוברים בחברה הדתית", דוגמת קיום יחסי מין שלא במסגרת נישואים, הנהגה נשית בתפילות, וחרות נשית בדרכי לבוש. לדבריו, מהלך זה גרר התנגדויות פנימיות מצד יושבי ראש קודמים של התנועה ומצדם של "רבנים שהיו חתומים על כתב העת כאשר לאחר מאמרים שהיו מאמרים יותר פרובוקטיביים, הסירו את החתימות שלהם ופרסמו מכתבי התנגדות לכתב העת". כמו כן סיפר על "התקפות אישיות מילוליות [...] לא היו התקפות פיזיות, אבל אפשר לומר שהיו חרמות מסוימות פה ושם, ושאלשים סיכנו במידה כזאת או אחרת אפשרויות עבודה שלהם".

מאבק ארוך שנים שעליו סיפר מרואיין דתי אחר, עסק בשאלות הנוגעות לאוטונומיה ההלכתית של נשים שטובלות במקווה. מדבריו עלה חוסר הרצון של הממסד הדתי להקשיב, ונחשפה הגישה השמרנית שאיננה מוכנה להתפשר, או אפילו רק לנהל דיון, כאשר עניינים הלכתיים מאותגרים על ידי גברים פעילים פרו-פמיניסטים :

[בשלב הזה של המאבק] כבר לא קיבלנו אוזן קשבת [מהמשרד לשירותי דת]. [הם] אמרו 'זה כבר תחום הלכתי, התחום ההלכתי נמצא בידי הרבנות', [והם] לא רצו להתערב. כולם חששו להתערב בסוגיה שהיא עם אספקט הלכתי.

לסיכום, מסתבר שכדי להיות פעיל פרו-פמיניסט בחברה הדתית-ציונית, על הגברים להיות ערוכים להתמודדות עם התנגדות ממוסדת, ולקבל על עצמם את הסיכונים הכרוכים בהשמצות ובהתקפות אישיות, מקצועיות וקהילתיות. עם זאת, נדמה שהמרואיינים הדתיים ערים לכך שהמחירים שהם משלמים קטנים בהשוואה לאלו שמשלמות פעילות פמיניסטיות דתיות, וכך אמר אחד מהם :

אני יכול להצביע על נשים חלוצות שמותקפות מאד. הגברים שתומכים בהן יכולים להיות מושמצים פה ושם אבל הם לא משלמים את אותו המחיר [...] אף אחד לא ימנע ממני לעלות לתורה בגלל שאני תומך בעליה לתורה של נשים, אבל את הנשים שנאבקות למען זה ינסו לדחוק מעבר למחיצה.

"איזה עליהם עשו עלי. כאילו מה כבר אמרתי": תגובות של נשים פמיניסטיות

חלק מהפעילות הפמיניסטיות מהוות את הקבוצה השלישית והאחרונה שלפי המרואיינים מבטאת את התנגדותה לפעילותם הפרו-פמיניסטית. התנגדויות אלו באות לידי ביטוי הן במרחב הממשי, ועוד יותר במרחב הווירטואלי.

במרחב הממשי, ישנם שיתופי פעולה מוצלחים של המרואיינים עם פעילות פמיניסטיות, אך ישנם גם גילויי התנגדות, במעשה ובמחדל. כך, מרואיין אחד תיאר מקרה של התנגדות קולנית של אישה פמיניסטית כלפיו כשסיפר על מישהי ש"נורא נורא כעסה עלי, כל הזמן, ונכנסה בי והייתה צועקת עלי מול אנשים [...]

ואתה כאילו... אתה רמאי, וכל מיני דברים כאלה". מרואיין אחר חשף את ההתנגדות שבמחדל: "עשינו את העצרת, היו שם כמאה איש, את יודעת, הזמנו פעילות פמיניסטיות, [אבל הן] לא הגיעו". שניים מהמרואיינים התייחסו לארגון פמיניסטי מעורב מגדרית שהיו מעורבים בפעילותו, וסיפרו על אי הסכמות, מריבות, מתח וכעסים שהתקיימו בארגון, ואשר נמשכו על-פני שנים. לפי אחד מהם, העובדה שבארגון היו שתי נשים ש"פעלו בדפוסים גבריים מצ'ואיסטים" הוציאה ממנו כוחנות עד כדי "התקלות חזיתית בינינו", כדבריו, שכללה מריבות והתנהגויות תוקפניות. אותן פעילות ביטאו את התנגדותן גם בשפה מילולית "[היו] אמירות כוחניות, אלימות על איך מתנהלת ישיבה" וגם בשפת גוף "[הייתה] התנהגות בוטה [...] ושפת גוף מאיימת של הרמת גבות ופנים זועמות". לפי אותו מרואיין, הישנותם של חיכוכים אלו גרמו לו עם הזמן "להרגיש מאד מאוים. מאד מאוים. מאד מאוים", והוא לבסוף פרש מהארגון.

במרחב הווירטואלי ההתנגדויות מצד נשים פמיניסטיות מורגשות אף יותר על ידי המרואיינים. להלן כמה דוגמאות מייצגות מתוך דבריהם שבהם התייחסו במישרין לתגובות שקיבלו מנשים פמיניסטיות ברשתות החברתיות:

- "הפורומים הפמיניסטיים [ברשת] הכי פחות מקבלים. האווירה שם היא אווירה שהיא מאד נשכנית [...] המיתוס הזה של הפמיניסטיות הזועמות והלוחמניות, אז... במפגשים אישיים (משתתק) זה ממש לא. ברשת אני מאד מאד מרגיש אותו".

- "פמיניסטיות יכולות לזעום על כל מה שבא להן [...] אבל [כשהן כותבות עלבונות] ב-Wall שלי [בפייסבוק] זה לא מתאים לי".

- "כתבתי מאמר, ואחרי זה שמתי אותו בקבוצה [פמיניסטית] כפוסט [...] ואז התחילו לתקוף אותי שם [...] 'אתה גבר אז אתה צריך לכתוב רק לגברים, למה אתה מביא את זה לפה לפורום של נשים?'"

- "יש כל מיני נבואות זעם [בפייסבוק] בכל מה שקשור לגברים".

- "הייתה תחושה [בהפגנה] שאנחנו משתלטים עליה, אז כתבו איזה פוסט על זה ושוב התחילו הטענות 'אתם [הגברים] לא צריכים להיות בכלל בהפגנות כאלה. נשים צריכות להוביל' [...] בקיצור, אני חטפתי שמה. ענית וחטפתי".

- "ראו שיש [רק] שלושה גברים [בכנס על מנהיגות נשית רוחנית] ולצד זה חטף עליהם. מיני עליהם אינטרנטי [...] וגם אני חטפתי מזה באיזה שהוא מקום [...] כן, אני חטפתי קצת...".

דבריו של אחד המרואיינים מבין אלו שהזכירו את ההתנגדויות של פמיניסטיות ביטאו בצורה הברורה ביותר את הקושי בהתמודדות עם ההתנגדות "מבית". וכך הוא סיפר:

יצא שהעליתי [בקבוצת פייסבוק פמיניסטית] איזה שניים שלושה פוסטים, הבאתי מאמרים מעיתונות שקראתי שחשבתי שיעניינו [...] ואז באיזה שהוא שלב כותבת לי בפרטי אחת האדמיניטור'תשמע, שמנו לב שהפעילות שלך בדף בזמן האחרון היא גבוהה, ואנחנו פה חושבות שעיקר הפעילות צריכה להיות של נשים ואנחנו מבקשות ממך שתוריד פרופיל'.
אותו מרואיין ציין שבעקבות כך הפסיק לכתוב בקבוצה ולשתף בה תכנים וציין את תסכולו במילים אלו:
לא קל לי עם זה, כי אני חושב שזה היה קצת לא הוגן באיזה שהוא מקום. אני חושב שבכל השנים שאני פעיל שמה, לא פגעתי, לא אמרתי דברים שוביניסטיים, אני מאד מאד זהיר בהתבטאויות שלי.

יצוין שלמרות ההתנגדויות מבית, החשיבות של פעילות משותפת עם נשים פמיניסטיות עלתה בבירור מכל המרואיינים, שחלקם אף הדגישו את המאמץ שהם משקיעים כדי ליזום ולשמר פעילות שכזו. מתוך כך, כמו גם מדברים נוספים שסיפרו,²⁵ ניתן ללמוד ששיתופי הפעולה עם פמיניסטיות תומכות מספקים להם אפשרות ללמוד ולהתמקצע, ולקבל אישור והכרה מפמיניסטיות על היותם מחויבים למאבק ולא להיות מואשמים כמי שמסתפקים באמירות מהשפה ולחוץ או רק בהתהדרות בעשייה.

מכלל התגובות משלושת הקהלים השונים, שהוצגו לעיל, עולה כי גברים פרו-פמיניסטים פעילים נדרשים להתמודד ולפעול בתוך מרחבים שאינם אמפתיים כלפיהם. לצד התגובות של מי שנחשפים לפעילות ומתנגדים לרעיונות הפמיניסטים שמוצגים להם, מתקיימת גם התנגדות "מבית" מצד פעילות שמגיבות לעיתים בתוקפנות כלפי אמירותיהם והתנהלותם וחלקן אף אינן מעוניינות כלל בנוכחותם. דרכי ההתמודדות עם מגוון ההתנגדויות מגוונות אף הן – ונעות בין הכלה וראיית ההתנגדות כהזדמנות לדיאלוג, דרך פיתוח חסינות, לקיחת סיכונים מחושבים, ייזום של פעילות משותפת עם פמיניסטיות ועד לכדי פרישה מהפעילות. הבדידות שמאפיינת את הפעילות של הגברים הפמיניסטים בולטת גם בהקשר זה, כאשר לא דווח על רשתות תמיכה שעוזרות להם להתמודד עם אתגר ההתנגדויות, רשתות שקיימות במידה לא מבוטלת לפעילות פמיניסטיות דרך קבוצות העצמה, חברויות אישיות, וקואליציות פעולה.²⁶

סיכום ודיון

מחקר חלוצי זה חשף את מספרם הזעום של גברים אשר עוסקים באקטיביזם פרו-פמיניסטי בישראל, את היקף פעילותם המצומצם ואת חוסר הבולטות שלהם בזירות הציבוריות המרכזיות. ההסבר שאנו מציעות למאפיינים אלה, לאור ראיונות עומק שבוצעו עם הפעילים הבולטים ביותר, הם האתגרים שעומדים בפניהם החל מהשלב המקדמי של פיתוח התודעה הפמיניסטית, דרך שלב הכניסה לשדה הפעילות המחייבת

²⁵ להרחבה ראו זאבי (2018), פרק 4.3 שיתופי פעולה עם ארגוני נשים, עמ' 85-92.
²⁶ דוגמאות: הקואליציה למאבק בזנות וקואליציית שותפות כמו גם קבוצות פייסבוק סודיות וקבוצות ווטסאפ שבהן מתקיימים תיאומים, שיתופי פעולה והנעה לפעולה.

התנהלות לא כוחנית, וכלה בשלב השרידות בשדה האקטיביסטי לנוכח התנגדויות מבית ומחוץ. אתגרים אלה מסמנים כל שלב כצומת הכרעה, האם להמשיך בפעילות או לפרוש ממנה. כל שלב כרוך גם בפיתוח וביישום של דרכי התמודדות, החל מהקשבה לנשים ורכישת ידע, המשך בשינוי התנהגות ודיבור, וכלה בפיתוח חסינות והסתכנות אל מול התנגדויות. רק מי שמצליחים ביישום דרכי ההתמודדות הללו הופכים לפעילים ושורדים כפעילים לאורך זמן. העדרה של חשיפה ממסדית לידע פמיניסטי והעדרן של רשתות תמיכה הופכות את הפעילות הפמיניסטית של גברים לתהליך רצוף מקריות, אקראיות וקשיים, תלוי אינדיבידואל יצירתי ונחוש, שמשאיר את מרבית הגברים לא רק כמי שלא פעילים לקידומו של שוויון מגדרי אלא גם כחסרי תודעה פמיניסטית.

ממצאי המחקר גם מצביעים על מה שצריך להשתנות כדי שיותר גברים יפתחו תודעה פמיניסטית, ובעקבותיה, חלקם אף יהפכו לאקטיביסטים:

מערכת החינוך

פיתוח מודעות פמיניסטית אצל גברים איננה דבר מובן מאליו במציאות שבה מזוהה הפמיניזם כמאבק של נשים למען נשים, וגברים עוברים סוציאליזציה של ריחוק מה"נשי" (קונל, 2009). מרואייני מחקר זה פיתחו את המודעות הפמיניסטית שלהם בהקשרים שונים, אך מחקר איכותני מאפשר תשומת לב לא רק למה שסיפרו מרואיינים, אלא גם למה שלא סיפרו עליו. תשומת הלב ל"העדר" מצביעה על החלל שמותירה מערכת החינוך בכל הקשור לחשיפה לתנועה החברתית החשובה ביותר של המאה העשרים.

מערכת החינוך לא היוותה גורם שהאיר את עיני המרואיינים לקיומו של אי שוויון מגדרי ממוסד בחברה; לא חשפה אותם לרעיונות ולערכים פמיניסטים; ולא עודדה אותם לחשיבה ביקורתית או להנעה לפעולה אקטיביסטית פרו-פמיניסטית. מצב זה עולה בקנה אחד עם הטענה שמערכת החינוך איננה מאתגרת את המציאות הממוגדרת ואף מסלילה אליה את הילדות והילדים (גור-זיו, 2013).²⁷

מצב זה מעיד על הכישלון המובהק של מערכת החינוך לחנך גברים לחתירה להשגת שוויון מגדרי. כישלון זה לא רק גורם לכך שגברים מעטים לוקחים חלק באקטיביזם פמיניסטי, אלא גם תורם לצמיחתם של ארגוני גברים שוביניסטיים ומיזוגיניים. ארגונים אלו מצליחים בפעילותם להסיג לאחור את הישגי התנועה הפמיניסטית תוך שהם מכתימים את העיסוק במגדר כחרחור של מלחמה תוקפנית ואלימה בין המינים. המדינה, כגוף שאמון על המכללות להכשרת מורות וגננות, ועל מערכת החינוך כולה, איננה מספקת את המענה המערכתי הכולל שנדרש על-מנת לפתח אצל נערים ונערות רגישות מגדרית, לספק להם ידע פמיניסטי ולחשוף אותם לחשיבה מגדרית ביקורתית ולאפוליות ואי הצדק שנובע מאי השוויון המגדרי. כך,

²⁷ יצוין כי "היחידה לשוויון בין המינים בחינוך" במשרד החינוך מפתחת תכניות לקידום השוויון המגדרי, אולם תכניות אלו מיושמות לפי שיקול הדעת של מנהל/ת בית הספר, ורק בתי ספר בודדים בחרו לכלול לימודי מגדר כמקצוע לבחינות בגרות.

ללא סוכני חיברות מדינתיים ומוסדיים אחרים שיחשפו גברים לידע, לגישות ולערכים פמיניסטים, גברים ימשיכו להצטרף לפעילות פמיניסטית בצורה מקרית, אקראית וספורדית. ללא פעולה אקטיבית ומקיפה, תישאר תלויה השתלבותם של גברים במרחב הפמיניסטי בקיומם של גברים בודדים שנקרתה על דרכם סוכנת שינוי, שמגלים עניין בתחום ואשר בוחרים לרכוש בעצמם ידע פמיניסטי פורמלי ובלתי פורמלי.

שדה הפעילות הפמיניסטי

גברים שהצליחו לפתח מודעות פמיניסטית ותרגמו אותה לפעילות זוכים לתמיכה, לעידוד, להערכה ולפרגון, בעיקר מנשים שחשופות לפעילותם. הם מצליחים למצוא שותפות פמיניסטיות לדרך של עשייה משותפת, לעיתים במשך שנים רבות, דבר שמחזק אותם, מעניק להם רוח גבית והם רואים בכך הבעת אמון בפעילותם. לצד זאת, ממצאי המחקר מלמדים כי פעילותם גוררת גם ביקורת רבה, כעס וזעם שמופנים כלפיהם מגברים ומנשים: גברים ונערים שלועגים להם, מערערים על גבריותם ומתווכחים איתם על הרעיונות שהם מקדמים; מייצגי הממסד הדתי שמבטאים את כעסם וחששם מפגיעה בסדר המגדרי הקיים; ונשים פמיניסטיות שחלקן מבטאות חשדנות ואף התנגדות לשילובם של גברים במרחבים פמיניסטיים.

התנגדותן של חלק מהפמיניסטיות לנוכחותם של גברים וההתעלמות, או שמא חוסר ההבנה של הקשיים שמזמן שדה הפעילות הפמיניסטי לגברים, מביאה להסתגרותו ולסגירתו של המרחב הפמיניסטי בפניהם. הסתגרות זו חוסמת את האפשרות לקיים דיון פנים פמיניסטי מורכב יותר בשאלת שילובם של גברים במאבק בצורה טובה ומיטיבה.

השתלבות מיטיבה זו תלויה גם בגברים הפעילים עצמם וביכולת שלהם לשמור על רפלקסיביות גבוהה ובחינה מתמדת של אופן התנהלותם. דבר זה יסייע להם להתחזק מהתמיכה שהם מקבלים בתוך שדה הפעילות ומחוצה לו, ויאפשר להם להיות בטוחים כל העת שפעילותם מכוונת לצמצום של יחסי הכוח ולצמצום הפריבילגיות שמוענקות להם רק בשל היותם גברים. כך, גברים פרו-פמיניסטים שמצליחים לתמרן ולהתמודד עם האתגרים שמקשים על שילובם, ואשר פועלים בהתמדה ולאורך זמן בשדה האקטיביזם הפמיניסטי, מעידים על ההצלחה של סובייקטים פעילים לייצר אג'נדה ולקדם אותה גם במרחב שאיננו אמפתי כלפיהם. בכך פותחים אותם פעילים את הפתח לתקווה בדבר יכולת השתלבותם של גברים בשדה זה וקידום המהפכה החברתית שאליה שואף הפמיניזם.

הממצאים גם מלמדים על הצורך הדחוף ביצירת רשת תמיכה ושיתופי פעולה בין הגברים הבודדים שמבקשים להתמיד בפעילות פרו-פמיניסטית. הפעילות כ"איים בודדים" קשה במיוחד לנוכח האתגרים שעמם מתמודדים גברים אלה, ויש להניח כי רשת תמיכה שתחלף אותם מהבדידות האקטיביסטית תעזור להם בהתמודדות ארוכת טווח עם אתגרים אלה.

האתגרים בתהליך השתלבותם של גברים במרחב האקטיביסטי הפמיניסטי תוארו במחקר זה מנקודת מבטם של הגברים הפעילים. ראיונות עם פעילות פמיניסטיות ביחס להשתלבותם של גברים יכולים לשמש כבסיס למחקר המשך שישפוך אור על אתגרים אלו מנקודות מבט נוספות, בפרט בכל הקשור ב"אזורים המסוכסכים" שבהם נכשלים היום הניסיונות לשיתופי פעולה בין גברים ונשים בשדה הפמיניסטי. כיוון מחקר עתידי נוסף יכול להתמקד בהתנגדויות הנערים ואי הבהירות ביחס לאפקטיביות של התכניות שנעשות עמם, שעלו מהמחקר. זאת, בין היתר, כדי לפתח תכניות חינוך אפקטיביות יותר שיצמיחו דור חדש עם הרבה יותר גברים פרו-פמיניסטים. לבסוף, לא ברור אם ממצאי מחקר זה משקפים ייחודיות ישראלית וייחודיות שנובעת מסוג המאבק הספציפי, אם לאו, ומכאן שיש מקום לבחון את הטיפולוגיה המוצעת על ידנו והחפיפה בין שלבי ההשתלבות לאתגרים שטמונים בהם, גם במדינות אחרות וגם במאבקים אחרים שבהם מתגייסים בני ברית "חזקים" לטובתם של "חלשים", דוגמת מעורבות של לבנים במאבקים של שחורים ומעורבותם של סיס-גינדרים במאבקים של להט"בים (Brown & Ostrove, 2013; Getz & Kirkely, 2003).

מקורות

ברקוביץ, ניצה (2006). פמיניזם. בתוך אורי רם, וניצה ברקוביץ (עורכים/ות), *אי/שוויון* (324-331). באר שבע: הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן גוריון.

גור-זיו, חגית (2013). *פדגוגיה ביקורתית-פמיניסטית וחינוך לתרבות של שלום*. תל אביב: מכון מופ"ת.

זאבי, מיכל (2018). "כדי לקדם פמיניזם ושוויון מגדרי אנחנו צריכים ערבות הדדית וסולידריות": על פעילותם האקטיביסטית של גברים במרחב הפמיניסטי בישראל. חיבור לשם קבלת תואר מוסמך. התכנית ללימודי נשים ומגדר בסיוע NCJW, אוניברסיטת תל אביב.

ינאי, ניצה, תמר, אלאור, אורלי, לובין וחנה נווה (2007). מושגים. בתוך ינאי ואחרות (עורכות), *דרכים לחשיבה פמיניסטית מבוא ללימודי מגדר* (עמ' 663-670). רעננה: בית ההוצאה לאור של האוניברסיטה הפתוחה.

כהן, אדם (2018). אלטרנטיבות קונפורמיות: תנועות של גבריות חדשה בישראל. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור. המחלקה לסוציולוגיה ולאנתרופולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן.

לוטן, אורלי (2005). *מסמך רקע בנושא: חינוך לשוויון מגדרי*. הוכן ב-2005. 5.7 על-ידי מרכז המחקר והמידע של הכנסת עבור הוועדה לקידום מעמד האישה. אוחר ב-5.11.2017. מכאן:

https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/64ef26e4-9732-e811-80de-00155d0a0235/2_64ef26e4-9732-e811-80de-00155d0a0235_11_8113.pdf

פרוטוקול הוועדה לקידום מעמד האישה ולשוויון מגדרי (מס' 59) וועדת החינוך והתרבות והספורט (מס' 144), הכנסת העשרים, מושב שני (16.2.2016). אוחר ב-5.11.2017 מאתר הכנסת:
http://fs.knesset.gov.il/20/Committees/20_ptv_349830.doc

קונל, רייווין (2009). *גברויות*. חיפה: פרדס הוצאה לאור.

קפלן, עמית, ומהא כרכבי-סבאח (2017). *עבודות שקופות בישראל דוח מחקר למוסד לביטוח לאומי*. הוצאת מכון ון ליר בירושלים. אוחר ב-29.4.2019 מכאן: <https://tinyurl.com/y5meksvy>.

שטריכמן, ננסי (2018). *הישגי העבר וכיוונים עתידיים של ארגוני נשים וארגונים פמיניסטיים בישראל*. קרן דפנה ו-NCJW (National Council of Jewish Women).

שלסקי, שמחה, וברכה אלפרט (2007). *דרכים בכתובת מחקר איכותני: מפירוק המציאות להבניית כטקסט*. תל-אביב: מכון מופ"ת.

שון-לוי, אורנה (2006). *זהויות במדים גבריות ונשיות בצבא הישראלי*. ירושלים: י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית. ספריית אשכולות, מכון לוי אשכול, האוניברסיטה העברית. תל-אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד, ספריית מגדרים.

Assembly, UN General (2000). Report of the Ad Hoc committee of the whole of the twenty-third special session of the general assembly. *Supplement No. 3(A/S-23/10/Rev.1)*, 1-48.

Baily, Jessica (2015). Contemporary British feminism: Opening the door to men?. *Social Movement Studies*, 14(4), 443-458.

Bojin, Kate (2013). Feminist solidarity: No boys allowed? Views of pro-feminist men on collaboration and alliance-building with women's movements. *Gender & Development*, 21(2), 363-379.

Bridges, Tristan S. (2010). Men just weren't made to do this: Performances of drag at "Walk a mile in her shoes" marches. *Gender & Society*, 24(1), 5-30.

- Brown, Kendrick T., & Joan M. Ostrove (2013). What does it mean to be an ally?: The perception of allies from the perspective of people of color. *Journal of Applied Social Psychology* 43.11, 2211-2222.
- Casey, Erin (2010). Strategies for engaging men as anti-violence allies: Implications for ally movements. *Advances in Social Work*, 11(2), 267-282.
- Connell, Raewyn W. (2003). The role of men and boys in achieving gender equality. *United Nations, Division for the Advancement of Women*, 1-39.
- (2005). Change among the gatekeepers: Men, masculinities, and gender equality in the global arena. *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 30(3), 1801-1825.
- Crowe, Jonathan (2011). Men and feminism: Some challenges and a partial response. *Social Alternatives* 30(1), 49-53.
- De-Wolf, Philippe (2015). Male feminism: Men's participation in women's emancipation movements and debates. Case studies from Belgium and France (1967–1984). *European Review of History: Revue Européenne D'histoire*, 22(1), 77-100.
- DeKeseredy, Walter S., Martin D., Schwartz & Shahid Alvi (2000). The role of profeminist men in dealing with woman abuse on the Canadian college campus. *Violence Against Women* 6(9), 918-935.
- Egeberg Holmgren, Linn & Jeff Hearn (2009). Framing 'men in feminism': Theoretical locations, local contexts and practical passings in men's gender-conscious positionings on gender equality and feminism. *Journal of Gender Studies* 18(4), 403-418.
- Ertürk, Yakin (2004). Considering the role of men in gender agenda setting: Conceptual and policy issues. *Feminist Review* 78.1, 3-21.
- Fisher, Stephen (2014). *Involving men to end violence against women: A critical approach*. Doctoral dissertation. Deakin University.
- Flood, Michael (2017). The turn to men in gender politics. *Women's Studies Journal* 31(1), 48-58.

- Getz, Cheryl, & Evelyn A. Kirkley (2003). Identity development models: One Size Fits All? Heterosexual identity development and the search for “allies” in higher Education. Paper presented at the 84th meeting of American Education Research Association, Chicago, IL. Accessed: April 22, 2019. <https://eric.ed.gov/?id=ED479168>.
- Gilligan, Carol, & Jessica Eddy (2017). Listening as a path to psychological discovery: An introduction to the Listening Guide. *Perspectives on medical education* 6.2, 76-81.
- Hacker, Daphna (2013). Men's groups as a new challenge to the Israeli feminist movement: Lessons from the ongoing gender war over the tender years presumption. *Israel Studies*, 18(3), 29-40.
- Hacker, Daphna (2016). Divorced Israeli men's abuse of transnational human rights law. *Canadian Journal of Women and the Law* 28(1), 91-115.
- Harding, Sandra (1992). Rethinking standpoint epistemology: What is 'strong objectivity?'. *The Centennial Review*, 36(3), 437-470.
- Hebert, Laura A. (2007). Taking 'difference' seriously: Feminisms and the 'man question'. *Journal of Gender Studies*, 16(1), 31-45.
- Kahn, Arnold (1984). The power war: Male response to power loss under equality. *Psychology of Women Quarterly*, 8(3), 234-247.
- Kimmel, Michael S. (1997). Real men join the movement. *Ms* 8(3), 52-59.
- (2013). Who's afraid of men doing feminism?. In Tom Digby (Ed.), *Men doing feminism* (pp. 57-68). New-York London: Routledge-Taylor and Francis Group.
- Levit, Nancy (1995). Feminism for men: Legal ideology and the construction of maleness. *UCLA L.* 43, 1037-1116.
- Linder, Chris, & Rachael C. Johnson (2015). Exploring the complexities of men as allies in feminist movements. *Journal of Critical Thought and Praxis*, 4(1), 1-29.

- Messner, Michael A. (1993). Changing men and feminist politics in the United States. *Theory and Society*, 22(5), 723-737.
- (2000). *Politics of masculinities: Men in movements*. Oxford: Altamira Press.
- Messner, Michael A., Max A. Greenberg & Tal Peretz (2015). *Some men: Feminist allies in the movement to end violence against women*. New York, NY: Oxford University Press.
- Pease, Bob (2002). (Re) constructing men's interests. *Men and Masculinities*, 5(2), 165-177.
- Ratliff, Clancy (2006). Feminist standpoint theory. In Eileen M. Trauth (Ed.), *Encyclopedia of Gender and Information Technology* (pp. 335-340). Hershey, PA: Idea Group Reference.
- Robinson, Sophie C. (2014). Gendered claims: Men in feminism in 1980s Australia. *History in the Making* 3(1), 60-73.
- Ruxton, Sandy, & Nikki van der Gaag (2012). *The involvement of men in gender equality initiatives in European Union: study report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- (2013). Men's involvement in gender equality—European perspectives. *Gender & Development*, 21(1), 161-175.
- Schacht, Steven, & Doris Ewing (1997). The many paths of feminism: Can men travel any of them?. *Journal of Gender Studies* 4(2), 159-176.
- Wiley, Shaun, Ruhi, Srinivasan, Elizabeth, Finke, Joseph, Firnhaber, & Alyssa Shilinsky (2013). Positive portrayals of feminist men increase men's solidarity with feminists and collective action intentions. *Psychology of Women Quarterly*, 37.1, 61-71.